

**KINODISKURSNING LINGVOKOGNITIV ASOSLARI VA
MULTIMODAL TAHLILI****Saydaliyeva Matluba Shuxrat qizi**

saydaliyeva1993@mail.ru

*Alisher Navoiy nomidagi o'zbek tili va adabiyoti universiteti I bosqich tayanch
doktoranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada kinodiskurs tushunchasi va uning lingvokognitiv xususiyatlari tahlil etilgan. Kinodiskursning til, tafakkur va multimodal ifoda orqali qanday shakllanishi, shuningdek, kognitiv freym, kontsept, ssenariy va emotsional reaksiyalar bilan bog'liqligi ilmiy asosda yoritilgan. Tahlil davomida til birliklarining inson ongida qanday qayta ishlanishi, kino personajlari va voqealari orqali qanday semantik maydonlar shakllanishi misollar asosida bayon qilingan.

Аннотация: В данной статье анализируется понятие кинодискурса и его лингвокогнитивные свойства. Она проливает свет на научную основу того, как кинодискурс формируется посредством языка, мышления и мультимодального выражения, а также его связь с когнитивными рамками, концепциями, сценариями и эмоциональными реакциями. В ходе анализа объясняется, как языковые единицы обрабатываются в сознании человека, и какие семантические поля формируются посредством персонажей и событий фильма, на основе примеров.

Abstract: This article analyzes the concept of film discourse and its linguocognitive properties. It sheds light on the scientific basis on how film discourse is formed through language, thought, and multimodal expression, as well as its relationship with cognitive frames, concepts, scenarios, and emotional reactions. During the analysis, it is explained how language units are processed in the human mind, and what semantic fields are formed through film characters and events, based on examples.

Kalit soʻzlar: kinodiskurs, lingvokognitiv, freym, konsept, multimodal diskurs, nutq akti, semantik maydon.

Ключевые слова: кинодискурс, лингвокогнитив, фрейм, концепт, мультимодальный дискурс, речевой акт, семантическое поле.

Keywords: film discourse, linguistic cognitive, frame, concept, multimodal discourse, speech act, semantic field.

Tilshunoslikda yangicha yondashuvlarning shakllanishi va ilmiy paradigmaning rivojlanishi til hodisalarini, jumladan, “matn”, “diskurs” kabi tushunchalarni chuqur tahlil qilish zaruratini belgilab berdi. Agar XX asrning birinchi yarmida tadqiqotchilarning asosiy eʼtibori, birinchi navbatda, tilning strukturaviy xususiyatlariga qaratilgan boʻlsa, asrning ikkinchi yarmidan boshlab tilning real kommunikativ sharoitdagi faoliyatiga eʼtiborning siljishi kuzatildi.

Zamonaviy lingvistika sohasida diskurs tahlili keng qamrovli metodologiyalardan biriga aylandi. Ayniqsa, kino sanʼatining jamiyat tafakkuriga chuqur taʼsir koʻrsatishi, undagi til vositalarining maʼnodagi qatlamliligi, uni mustaqil tahlil obyektiga aylantirdi. Kinodiskurs oddiy matndan farqli ravishda, multimodal, interaktiv va konnotativ xususiyatlarga ega boʻlib, unda til bilan birga vizual, audial va emotsional komponentlar oʻzaro uygʻunlashadi. Shu bois, uni lingvokognitiv yondashuv asosida oʻrganish dolzarb ilmiy masalalardan hisoblanadi.

Kinodiskurs tushunchasi va uning xususiyatlari

Kinodiskurs – bu kino sanʼatiga xos boʻlgan, tildan tashqari boshqa belgilar (obraz, mimika, musiqiy fon, montaj) bilan uzviy bogʻlangan diskurs turi. U ssenarist, rejissyor, aktyor va tomoshabin oʻrtasidagi kommunikativ jarayonni tashkil qiladi. V.N. Toporov, T.A. van Deyk, N.D. Arutyunova, M.M. Bakhtin kabi olimlar diskursni faqat til bilan cheklanmagan, balki kontekstual va ijtimoiy-pragmatik tizim deb qaraydilar¹. Bu diskursning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

¹ Арутюнова, Н.Д. (1990). Дискурс. В сб. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия

Multimodal xarakter – kino orqali nafaqat til, balki mimika, jest, vizual obrazlar, fon musiqasi va boshqa semiotik vositalar orqali ma'no hosil qilinadi.

Interaktivlik – tomoshabin filmni passiv emas, balki kognitiv jihatdan faol tarzda qabul qiladi: u kontekstni tushunadi, qahramonlarning niyatini taxmin qiladi, emotsional javob qaytaradi.

Kognitiv ssenariylar – filmda ko'p hollarda stereotip voqealar zanjiri (skriptlar) asosida voqelik aks ettiriladi, bu esa inson tafakkurida oldindan mavjud bilimlar va taxminlar bilan bog'lanadi.

Lingvistik xususiyatlar

Kinodiskursdagi til unsurlari maxsus tanlab olinadi. Bu unsurlar quyidagi jihatlari bilan ajralib turadi:

Dialoglar – real hayotdagi nutqqa yaqin, ammo ko'proq dramatik vazifani bajaradi. Har bir replikada personajning psixologik holati, ijtimoiy maqomi, shaxsiyati aks ettiriladi.

Nutq aktlari – kinodiskursda ko'p hollarda direktiv (buyruq, so'rov), ekspressiv (emotsional) va informativ aktlar ustunlik qiladi.

Pragmatik vositalar – kontekstga bog'liq ma'nolar, kinoya, metafora va boshqa pragmatik ko'rsatkichlar keng qo'llaniladi.

Kognitiv jihatlar

Kognitiv tilshunoslik kino matnini inson ongida qanday idrok qilinishini tahlil qiladi. Bunda asosiy tushunchalar:

Freym – real voqeani tushunish uchun ongda mavjud bo'lgan sxema. Masalan, "urush freymi" yoki "oila freymi".

Ssenariy (skript) – voqealar ketma-ketligining stereotipik modeli. Kinoda ssenariy nafaqat syujetni, balki kognitiv kutishlarni ham shakllantiradi.

Shuningdek, emotsional kognitsiya – ya'ni filmni ko'rish jarayonida yuzaga keladigan hissiy holatlar (qo'rquv, quvonch, nafrat) kognitiv reallikni shakllantiradi.

Kontseptlar – film personajlari orqali muayyan kontseptlar (masalan, "erkinlik", "adolat", "vatan") namoyon bo'ladi va tomoshabin ongida faollashadi.

Emotsional kognitsiya – kinodiskurs orqali emotsiyalar nafaqat ifodalanadi, balki tomoshabinda ma’lum kognitiv reaksiyalarni yuzaga keltiradi.

Misollar bilan tahlil

Masalan, mashhur o‘zbek filmi “Mahallada duv-duv gap”da qahramonning tuyg‘ularidan biri: “Gap mahallaga chiqmasin, obro‘ degan narsa bor!”

Tahlil: sotsiokognitiv elementlar: “gap chiqmoq” iborasi – metaforik ma’no: gap – bu jismoniy tarqalayotgan narsa sifatida kognitiv talqin qilinadi.

Madaniy kod: Obro‘ – bu mental konstruksiya, ya’ni u haqiqiy obyekt emas, lekin odamlar uchun ancha kuchli real ta’sirga ega.

Kollektiv diskurs: filmda mahalla – bu ijtimoiy ong birligi sifatida tasvirlanadi.

Multimodallik va semiotik tizimlar

Kinodiskursni to‘liq anglash uchun uni multimodal yondashuv asosida tahlil qilish muhimdir. Bu yerda til – asosiy, ammo yagona vosita emas. Quyidagilar ham semantik ma’no hosil qiladi:

Vizual kodlar (ranglar, kompozitsiya, kiyim-kechak);

Audial kodlar (fon musiqasi, tovush effektlari);

Kinoparadigma (kino janri, madaniy kontekst).

Masalan, qorong‘i ranglar, sust harakat va sust musiqa – kognitiv ongda xavf yoki fojia hissini uyg‘otadi. Film orqali milliy mentalitet, madaniy qadriyatlar va ongda ko‘rinar-ko‘rinmas jarayonlar tahlil qilinadi.

Kinodiskurs lingvistik vosita bo‘lishi bilan birga, inson tafakkurining ekranlashtirilgan shaklidir.

Kinodiskurs tahlili lingvistik va kognitiv yondashuvni birlashtirgan holda film matnining chuqur mohiyatini ochishga xizmat qiladi. U inson tafakkuri, madaniy tajribasi va til vositalari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni namoyon etadi. Bugungi globallashtirish davrida kinodiskurs orqali til va tafakkur o‘zaro aloqasini o‘rganish zamonaviy lingvistik tadqiqotlar uchun muhim yo‘nalish hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Арутюнова, Н.Д. (1990). Дискурс. В сб. Лингвистический энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия.
2. Ван Дейк, Т.А. (1989). Язык. Познание. Коммуникация. Москва: Прогресс.
3. Кубрякова, Е.С. (2004). Язык и знание: На пути получения знаний о языке. Части речи с когнитивной точки зрения. Москва: Языки славянской культуры.
4. Фаулер, Р. (1991). Language in the News: Discourse and Ideology in the Press. London: Routledge.
5. Kress, G. & van Leeuwen, T. (2001). Multimodal Discourse: The Modes and Media of Contemporary Communication. London: Arnold.
6. Lakoff, G., & Johnson, M. (2003). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
7. Iskandarova, D. (2018). “Kino diskursining lingvistik va pragmatik tahlili”. O‘zbek tilshunosligi masalalari, №2.
8. Karimov, O. (2020). “Kognitiv tilshunoslik va diskurs: nazariy yondashuvlar”. Filologiya va tillarni o‘qitish, №4.
9. Rizayeva, M. (2022). “Kinodiskurs va multimodal kommunikatsiya”. Tillar va madaniyatlararo kommunikatsiya, №1.